Globalisering och sociala rörelser: Folkrörelsesverige i Sydafrika

HÅKAN THÖRN
Sociologiska institutionen, Göteborg

Inledning

Under 1980-talet formerades en ny sociologisk forskningsinriktning kopplad till beteckningen "new social movements". Denna forskning kan ses i relation till debatten om huruvida vi befinner oss i något slags "post-samhälle" – och vad detta i så fall innebär. Den ledande europeiske rörelseforskaren i början av 80-talet, Alain Touraine, var också en av de som med *Post-Industrial Society* (1971) initierade diskussionen om det postindustriella samhället.

"Nya sociala rörelser" kom att etableras som beteckning för rörelser som vuxit fram under efterkrigstiden: fr a miljö-, solidaritets-, den nya freds- och kvinnorörelsen samt en rad strömningar kopplade till ungdomskulturen. Gentemot dessa ställdes industrisamhällets "gamla rörelser", fr a arbetarrörelsen. Samtidigt ifrågasattes att dessa rörelser skulle inbegripa något fundamentalt nytt, bl a av den amerikanske veteranen på forskningsområdet, Charles Tilly (1985). Mot denna bakgrund utkristalliserades så småningom en frågeställning som forskningen kring samtida sociala rörelser kom att kretsa kring: *Vad är det nya i de nya sociala rörelserna?*

Enligt min mening har rörelseforskningen i Europa det senaste decenniet i sin jakt på "det nya" alltför ensidigt fokuserat de nya rörelserna. De gamla rörelserna, t ex arbetarrörelsen, är knappast historiskt passerade sociala fenomen. Eventuella förändringar hos dessa bör säga mycket om såväl generella förändringar i formerna för kollektivt handlande under efterkrigstiden som om mer övergripande sociala förändringar. Man skulle också kunna säga att det är först genom en jämförelse mellan nya och gamla rörelser *inom ramarna* för det komplexa samhället som kan vi säga vad som är specifikt nytt för de nya rörelserna.

Efter 1989 både förändras och aktualiseras frågeställningarna om "det nya". Man skulle kunna säga att den period vi kallat "efterkrigstiden" tog slut med Berlinmurens fall. Samtidigt var händelserna i Östeuropa 1989-1991 intimt förknippade med strukturella förändringstendenser som präglat efterkrigstiden – och dessa har ytterligare fördjupats efter 1989. Dessa förändringar kan sammanfattas under begreppet globalisering. Det handlar

då om en globalisering av i första hand ekonomi och kultur, med djupgående politiska implikationer, knuten till allt snabbare och omfattande transnationella informationsflöden, förmedlade genom alltmer finmaskiga sociala och teknologiska kommunikationsnät.

"Det postindustriella samhället" är en beteckning som i hög grad osynliggör kontinuiteten hos de förändringsprocesser som präglar det moderna samhället. Bl a skymmer det en tilltagande global arbetsdelning. Jag kommer i denna artikel att använda begreppet *globalisering* som en beteckning för en modern förändringsprocess som inbegriper en rad skilda tendenser, vilka alla bidrar till att producera *en allt högre grad av social komplexitet.*

Komplexitet skall här förstås i bemärkelsen av att sociala relationer och sfärer på samma gång som de differentieras i tilltagande grad blir allt mer sammanvävda. Därmed blir de också mer beroende av varandra, vilket tenderar att mångfaldiga, snarare än reducera, spänningar, motsättningar och konflikter.[1] Därför får "det komplexa samhället" i denna artikel fungera som en samlande, heuristisk beteckning för de nya sociala former som vuxit fram under efterkrigstiden. Detta trots att den tilltagande globaliseringen gjort samhällsbegreppet, förstått som beteckning för en social totalitet, mer problematiskt än någonsin tidigare. Begreppshistoriskt sett är det som ett av sociologins fundament knutet till nationalstatens konsolidering, vilken utgjorde en aspekt av en process som också innebar att alltmer vidsträckta geografiska områden knöts samman i beroendeförhållanden. I ett sådant perspektiv kan samhällsbegreppet ses som en av modernitetens mystifikationer. Med dessa reservationer i minnet kan vi dock fortfarande tala om exempelvis det svenska eller sydafrikanska samhället, eftersom nationalstaten och dess lokala förhållanden (i varierande grad) fortfarande har en viss autonomi i förhållande till sin globala kontext. Men i samma grad som nationalstaterna förlorar denna relativa autonomi blir det alltmer meningsfullt att tala om existensen av ett – mångtydigt – *globalt* interaktionssammanhang.

I denna artikel avser jag att undersöka vad som är nytt i samtida sociala rörelsers praxis i relation till övergripande strukturella förändringar under den senare delen av 1900-talet. Detta sker genom att teorier om nya sociala rörelser (se t ex Melucci 1991 och Touraine 1978) och om globalisering (se t ex Giddens 1990 och Robertson 1995) diskuteras i relation till en fallstudie av ett samarbetsprojekt mellan sydafrikanska och svenska organisationer, huvudsakligen NGO:s (non-governmental organisations).[2] Projektet gick under namnet *PEMSA – Peace Monitoring in South Africa* (*Fredsövervakning i Sydafrika*) och såväl på den svenska som på den sydafrikanska sidan ingick organisationer med anknytning till både nya och gamla rörelser. Detta samarbetsprojekt ger en möjlighet att få perspektiv på förhållandet mellan sociala rörelser och globalisering, samt att jämföra gamla och nya rörelser i det komplexa samhället. Jag kommer i denna artikel i första hand att

fokusera den svenska delen av samarbetet. Förhållandena i Sydafrika är så specifika att en diskussion om förändringar där kräver egen behandling.

I olika avsnitt kommer både "de globala" och "lokala" aspekterna av samarbetsprojektet att behandlas. I ett avsnitt diskuteras en strukturell dimension som förbinder dessa två aspekter: den centrala betydelsen för media och information i det komplexa samhället. Avslutningsvis diskuteras vilka slutsatser som utifrån exemplet PEMSA kan dras med avseende på såväl relationen mellan nya och gamla rörelser, som mellan en "ny" och en "gammal" modernitet. Jag skall emellertid börja med att diskutera det metodologiska perspektiv som ligger till grund för artikeln. Avsnittet kan ses som ett inlägg i den fortlöpande metoddebatt som utgör en väsentlig del av forskningen om sociala rörelser.

Sociala rörelser som konstruktionsprocesser

Den nya teoribildning som på 1980-talet, huvudsakligen i Europa, etablerades i relation till intresset för de nya sociala rörelserna har kallats "identitetsparadigmet" (Cohen 1985, se också Eyerman & Jamison 1991). Central i detta sammanhang var Alain Touraine, som med utgångspunkt i en kritik av Parsons funktionalism försökte formulera en ny sociologisk handlingsteori. Detta innebar bl a att social rörelse blev liktydigt med ett överskridande av givna sociala system (Touraine 1978). Det kanske mest intressanta arbetet inom ramarna för identitetsparadigmet är *Nomader i nuet* (1989/1991), skriven av Touraines elev och medarbetare Alberto Melucci. Melucci försöker här syntetisera en rad teoretiska perspektiv och transformerar Touraines teori om social rörelse bl a utifrån det konstruktivistiska perspektiv som utvecklats inom amerikansk sociologi. Detta innebar att han förstår en social rörelse som *en social konstruktionsprocess*. Melucci befinner sig emellertid fortfarande inom ramarna för ett systemteoretiskt perspektiv och för mig framstår det som problematiskt att avgöra i vilken mån kollektivt handlande överskrider "ett systems kompatibilitetsgränser" – vilket är en central aspekt av Meluccis definition av begreppet social rörelse (Melucci 1991:45, för introduktion och kritisk diskussion av Meluccis teori, se Peterson & Thörn 1991 och 1994).

Den förståelse av begreppet social rörelse som genomsyrar denna artikel tar utgångspunkt i den konstruktivistiska dimensionen av Meluccis teoretiska ansats, fr a det förslag till forskningsstrategi som går ut på att analytiskt *bryta ner* – eller dekonstruera – de empiriska fenomen som *framstår* som enhetliga rörelser: arbetarrörelsen, miljörörelsen etc. Jag avser att utveckla denna ansats genom att relativt fritt knyta an till den kulturteori där man fokuserar de politiska identiteternas ambivalenta och instabila karaktär (se t ex Laclau/Mouffe 1985, Laclau (ed) 1994 och Bhabha 1994).

För det första skall "social rörelse" ses som ett analytiskt begrepp. En social rörelse inbegriper – *men är inte liktydig med* – ett antal organisationer, grupperingar eller mobiliseringar.[3] En social rörelse skall inte heller förstås som en given grupp av individer. Begreppet betecknar ingen *väl avgränsad* empirisk enhet, utan pekar utöver empiriskt givna kollektiva fenomen som organisationer och demonstrationer, mot de komplexa och mångdimensionella interaktionsprocesser och "osynliga" kontextuella dimensioner som föregår och strukturerar dessa fenomen.[4]

Vad vi traditionellt uppfattar som en social rörelse, dvs en grupp människor som handlar kollektivt för att uppnå ett eller flera mål, och som framstår som ett relativt enhetligt socialt fenomen, är i själva verket resultatet av *en motsättningsfylld och mångdimensionell kollektiv interaktionsprocess.* En strejk, en demonstration eller formerandet av en organisation kan ses som ett *resultat* av en sådan process. Den enhet som uppstår i en sådan kollektiv handlingssituation kan förstås som en temporär *kollektiv identitet*, som kan ges en relativ stabilitet i den mån den institutionaliseras.

En sådan identitetsskapande process kan också förstås i termer av *en kollektiv definitionsprocess*, som har en diskursiv karaktär, dvs den konstitueras av en serie utsagor relaterade till ett antal praktiker. Jag menar att denna process kan rekonstrueras utifrån ett antal aspekter. Det gäller definitionen av:

a) *problemfyllda samhällsförhållanden*, b) *orsakerna till dessa*, som alltid är sammankopplade med, c) en eller flera aktörer, som definieras som *rörelsens opponent(er)* i förhållande till, d) *rörelsens vi*, som också konstitueras genom, e) *handlingsstrategier* för att övervinna de problemfyllda förhållanden och de aktörer som anses vara deras upphov, e) *en utopi*, dvs en föreställning om framtida, förändrade samhällsförhållanden.

Ett syfte med rekonstruktionen av en sådan process är att synliggöra *mångtydigheterna och ambivalenserna* i de definitioner som konstrueras. På ett generellt plan är definitioner och definitionsprocesser alltid mångtydiga, p g a att de språkliga beteckningarna aldrig står i ett *absolut* förhållandet till det de betecknar – relationen kan snarare karakteriseras som *instabil.* Sett i ett historiskt sammanhang gäller detta moderniteten i högre grad än någonsin tidigare, p g a att denna kännetecknas av en extremt hög grad av social föränderlighet, komplexitet och konflikt (Thörn 1992). Detta innebär att sociala identiteter kan karakteriseras som *i allt högre grad instabila och mångtydiga.* Sett ur ett perspektiv som fokuserar de sociala definitionerna tilltar "det socialas öppenhet" med den ökade sociala komplexiteten (Laclau/Mouffe 1985).

Detta betyder inte att den mening som tillskrivs sociala objekt och relationer är helt godtycklig. Det kan vara lämpligt att i detta sammanhang än en gång understryka att en central utgångspunkt för det perspektiv som här skisseras är att sociala definitionsprocesser i det moderna samhället känne-

tecknas av att de är *motsättningsfyllda* processer, dvs de inbegriper alltid definitionsstrider mellan grupper och individer, vilka konstituerar sig *i opposition* till varandra. Sociala rörelsers definitionsprocesser sker inom ramarna för *ett diskursivt fält* (ett symboliskt fält som konstitueras av begreppsliga polariteter), som ges av den kontext i vilken rörelsen uppstår och verkar. Det är också mot denna bakgrund vi kan förstå *den externa och interna dimensionen* av den identitetsskapande processen:

a) I relation till *externa förhållanden* konstrueras kollektiv identitet i termer av skillnad och opposition till andra kollektiv (i förhållande till "medaktörer" och "motaktörer").

b) I relation till *interna förhållanden* konstrueras kollektiv identitet genom en motsättningsfylld interaktion mellan individer och grupper som konstruerar *olika ståndpunkter* inom ramarna för rörelseprocessen.

För att formulera det på ett något annorlunda sätt: Motsättningarna mellan *såväl* den sociala rörelsens "kollektiva aktör" och andra kollektiv, *som* mellan grupper och individer inom ramarna för en rörelseprocess, konstrueras genom en strid på ett – historiskt specifikt – diskursivt fält.

Motsättningarna inom en rörelse osynliggörs när den – i texter, tal och andra typer av offentliga kollektiva handlingar – "manifesterar sig" inför en omvärld. Sådana manifestationer inbegriper en rad definitioner som artikulerats i opposition till andra kollektiva aktörer. Men genom dessa manifesta definitioners instabilitet och ambivalens öppnas en möjlighet för forskaren att dekonstruera definitionerna och rekonstruera definitionsprocessen – och därmed synliggöra de motsättningar som enheten skymmer.

Begreppet *ambivalens* skall i detta sammanhang förstås i relation till att identitet konstrueras via begreppsliga polariteter. Exempelvis kan "reform" och "revolution", förstådda som polariteter, tillsammans utgöra ett centralt tema i konstruktionen av "arbetarrörelsen" som en kollektiv identitet i en given historisk situation. Definitionen av "arbetarrörelsen" – dvs i första hand vad den är, vad den bör göra och hur den bör göra det – är ambivalent om den förhåller sig som "både och", eller "varken eller," till reform/revolution. Refom/revolution kan ur detta perspektiv förstås som ett *ambivalenstema*. Genom att söka och fokusera sådana ambivalensteman kan forskaren *lokalisera* det kollektiva handlandets interna och externa motsättningar, samt studera *hur* dessa artikuleras och därmed hanteras. Den identitetsskapande processens ambivalenser pekar alltså dels *utåt*, mot sin kontext, och dels *in* mot de interna motsättningar som utgör en av processens centrala drivkrafter. Till analysen av denna process måste också läggas de materiella resurser som möjliggör och begränsar en rörelses uppkomst och kollektiva handlande. Detta gäller såväl för den tidpunkt då rörelsen uppkommer (initierandet av processen) som för den tidpunkt då den framträder som en kollektiv aktör (processens resultat).

Det har inom rörelseforskningen varit vanligt att konstruera begreppet social rörelse så att det per definition inbegriper någon form av social förändring. Eftersom jag menar att det alltid är problematiskt att i ett kort tidsperspektiv bedöma om och hur sociala förändringar har ägt rum, väljer jag att definiera relationen mellan social rörelse och social förändring på ett något annorlunda sätt: en social rörelse inbegriper kollektivt handlande *i riktning* mot social förändring.

Som komplement till social rörelse som ett analytiskt begrepp får *rörelsekultur* fungera som en mer empiriskt orienterad kategori. En rörelsekultur kan förstås som ett relativt autonomt interaktionssammanhang, bestående av nätverk, organisationer och institutioner, knutna till en eller flera rörelser. Dess karaktär varierar historiskt så att en rörelsekultur kan vara i avsaknad av, eller i olika grad inbegripa, marknadsrelationer och institutionell makt, eller upprätta mer eller mindre nära relationer till andra sfärer, som stater, marknader och politiska eller kulturella institutioner. Också graden av intern komplexitet varierar historiskt. Den rörelsekultur i vilken bl a 1800-talets svenska arbetarrörelse formades utgjorde, i relation till de rörelser som vuxit fram under efterkrigstiden, ett relativt homogent handlingssammanhang. Detta sammanhänger med en högre grad av social och kulturell homogenitet under det industriella genombrottets period. Vi kan idag tala om existensen av ett antal rörelsekulturer, som var för sig utgör relativt autonoma sammanhang med hög grad av komplexitet.

En sådan rörelsekultur, som vuxit fram under de senaste decennierna, inbegriper de rörelser som brukar benämnas freds- kvinno-, miljö-, alternativ- och solidaritetsrörelsen. Det är bl a i detta sammanhang vi skall se fenomenet PEMSA som ett samarbetsprojekt som huvudsakligen genomfördes av svenska och sydafrikanska rörelseorganisationer. Det måste också ses i relation till en rad andra institutionella och icke-institutionella sammanhang. *Delvis uppstod PEMSA som en del av fredsövervakning (peace monitoring) som en ny "transnationell" social rörelse*, som är relaterad till den nya globala situation som uppstod i samband med det kalla krigets slut.

Fredsövervakning som social rörelse

PEMSA var ett samarbetsprojekt som löpte mellan augusti 1993 och oktober 1994, med en aktiv fas från januari till juni, dvs perioden före och efter valet i Sydafrika, som ägde rum i april 1994 (Ewald/Thörn 1994).[5] Den svenska delen av projektet genomfördes via ett samarbete mellan 17 svenska organisationer – de flesta med folkrörelseanknytning – med ekonomiskt stöd från SIDA.[6] Projektet hade fyra övergripande syften: 1) att bidra till att val skulle kunna genomföras i Sydafrika (huvudsyftet), 2) att bidra till ett långsiktigt stöd till sydafrikanska freds- och demokratisträvanden, 3) att utveckla en

modell för fredsövervakning som skulle kunna genomföras också i andra delar av världen (formulerad i anslutning till FN:s *Handlingsprogram för fred*), 4) att pröva en ny projekt- och samarbetsform mellan ett brett spektrum av enskilda svenska organisationer i samarbete med sydafrikanska organisationer – i första hand *non-governmental organisations* (NGO:s).

De sjutton svenska organisationerna representerar ett spektrum med ursprung i samtliga av de "rörelsevågor" som vid olika tidpunkter satt sin prägel på det svenska samhället. I PEMSA ingick organisationer med anknytning till frikyrkorörelsen (den första vågen), arbetar- och fackföreningsrörelsen (den andra vågen), samt freds- och solidaritetsrörelsen (den tredje vågen).[7] Genom SIDA:s finansiering och två organisationer med anknytning till Svenska kyrkan var också den svenska staten delaktig i projektet. På den sydafrikanska sidan ingick tre organisationer, samtliga av paraplykaraktär: 1) *Wits Vaal Regional Peace Secretariat (WVRPS)*, som var ett av de regionala fredssekretariat som upprättades efter det fredsavtal (The National Peace Accord) som slöts mellan olika politiska partier i september 1991. WVRPS hade därmed status av en officiell, till den sydafrikanska staten knuten, organisation, 2) *Network of Independent Monitors (NIM)*, en paraplyorganistion för ett 40-tal människorättsorganistationer (NGO:s), som initierades som *ett svar* på de politiska partiernas fredsöverenskommelse och som formellt bildades 1992, 3) *The Ecumenical Programme in South Africa (EMPSA)*, ett projekt som sedan 1992 drevs av South African Bishops Conference (SACBC) och South African Council of Churches (SACC), som spelat en central roll för motståndet mot apartheid. Det finansierades till stora delar av Kyrkornas världsråd och ett kontor i Genéve koordinerade ett deltagande av personer med anknytning till kyrkor i 26 länder i samtliga världsdelar.

Fredsövervakningen hade alltså transnationella dimensioner och uppvisar en mycket hög grad av organisatorisk komplexitet och kulturell mångfald. Sammansättningen av organisationer pekar också på en större närhet mellan rörelseorganisationer och statliga organisationer i det komplexa samhället i förhållande till vad som var fallet under det industriella genombrottets period, då "de gamla" folkrörelserna föddes. Fredsövervakningen visar också på att denna tendens inte bara gäller för Sverige, utan också för Sydafrika efter apartheid.

De svenska organisationerna ingick alltså bara som en liten del i en mycket bred kollektiv insats som genomfördes före och efter det sydafrikanska valet under beteckningen "fredsövervakning" (peace monitoring) Fredsövervakning inbegriper en rad aktiviteter.[8] Dess övergripande syfte är emellertid att utgöra en form av konfliktlösning som inte bara är temporär, utan strävar mot att åstadkomma långsiktiga förändringar i demokratisk riktning. PEMSA:s ansökan till SIDA (1993) innehåller en programförklaring. Den har utarbetats av personer som haft kontakter med en rad internationella

organisationer som arbetar med fredsövervakning. *Här definieras fredsövervakning enligt följande:*

> ... fredsövervakning (monitoring) kan beskrivas som "förmågan att på nära håll följa den aktuella utvecklingen med syfte att *bekämpa våldet* och *främja förhandlingar* som skall leda till att, på fredlig väg, motsättningar överbryggas och samhället förändras."[9]

Mot denna bakgrund kan fredsövervakning ses som en ny social rörelse med globala dimensioner. Fredsövervakningens ursprung anges av PEMSA vara det kalla krigets amerikanska fredsrörelse, men metoden har också under 1980-talet tillämpats inom de rörelser som arbetat för apartheids avskaffande i Sydafrika. *Jag menar emellertid att fredsövervakning som social rörelse i första hand skall ses i relation till den "nya världsordning" som uppstod efter det kalla krigets slut och att det är i relation till de övergripande förändringar som denna medfört som den kan förstås som en ny rörelse.* Efter Berlinmurens fall står vi inför en ny global situation, där ett ökande antal inomstatliga konflikter, ofta artikulerade i kulturellt-etniska termer, har trätt i förgrunden framför mellanstatliga konflikter. Mellan 1989 och 1993 pågick mer än 90 väpnade konflikter. Av dessa var bara fyra interstatliga och ingen av de 47 väpnade konflikter som pågick under 1993 var interstatlig (Axell & Wallensteen 1994).

Denna nya globalt-politiska situation, samt den påbörjade fredsprocessen i Sydafrika, utgör alltså de viktigaste *kontextuella förändringsaspekterna av* både fredsövervakning som social rörelse och mer specifikt PEMSA som ett samarbetsprojekt drivet huvudsakligen av ideella organisationer. Ytterligare en central kontextuell aspekt är det vidare rörelsesammanhang som utgörs av efterkrigstidens fredsrörelse och solidaritetsrörelse och de problemdefinitioner och konfliktbilder som artikulerats där: Det gäller en orättvis global fördelning av resurser mellan den norra och södra hemisfären, som upprätthålls av såväl politiska som ekonomiska aktörer i Nord. Det gäller också den omfattande vapenproduktionen, som anses bidra till denna ojämna fördelning, samt möjliggöra att aktörer i konfliktområden förses med vapen som fördjupar och förvärrar konsekvenserna av konfliktsituationer.

Låt oss nu, med utgångspunkt i den analysmodell som presenterades tidigare i artikeln (s 6), i korthet rekonstruera den definitionsprocess genom vilken PEMSA, som en del av en internationell fredsrörelse, konstruerade sin identitet. Fredsövervakningens *problemdefinition* gäller bristen på institutioner och fruktbara civila former för konflikthantering och konfliktmedling. Det geografiska problemområdet identifieras dels lokalt – till Sydafrika – dels globalt. Det är i detta avseende som ett av PEMSA:s syften var att utpröva en modell för konflikthantering som skulle kunna tillämpas varhelst en konfliktsituation uppstår. *Orsakerna till dessa problemfyllda förhållanden* identifieras dels som de aktörer i Sydafrika som motarbetar fredsprocessen, dels som de otillräckliga insatserna från FN och andra

interstatliga organisationer (t ex EU) och deras avsaknad av fungerande civila alternativ till väpnad övervakning. Det *vi* som skall bidra med en lösning av problemen konstrueras i termer av *folkrörelseidentitet*. Folkrörelserna anses ha flera fördelar framför de etablerade interstatliga organisationerna: dels utgör de en rekryteringsbas som stat och militär inte förfogar över, dels har de bättre förutsättningar att bekämpa våld och främja medling genom sina långvariga kontakter med lokalt förankrade, icke-statliga sydafrikanska organisationer, något som dessutom med avseende på framtiden borgar för kontinuitet och långsiktighet. *Handlingsstrategin* består i att sända ett antal personer med "folkrörelseerfarenhet", med arbetsuppgifter definierade i termer av fredsövervakning, att i samverkan med andra internationella fredsövervakare arbeta inom ramarna för sydafrikanska organisationer, huvudsakligen NGO:s. Den *utopi* som inbegrips består i att "fredsövervakning" konstrueras som en ny form av (civil) konfliktmedling som alltså skall leda till överbryggande av motsättningar och – i ett längre perspektiv – förändring av samhället.

Denna process inbegrep redan i sitt initalskede en rad ambivalenser. Jag skall i det följande lyfta fram några av dessa när PEMSA relateras till fyra teman: a) globaliseringens dimensioner, b) media och information i det komplexa samhället, c) Folkrörelsesverige i det sena 1900-talet, samt d) handlings- och organisationsformer inom ramarna för nya och gamla rörelser.

Globaliseringens dimensioner

Inom en rad samhällsvetenskapliga diskurser har begreppet "globalisering" i allt högre grad börjat användas för analyser av en mångfald av olikartade händelser och förhållanden i samtiden (se t ex Featherstone (ed) 1990, Robertson 1995, Hettne 1995). Globalisering kan i ett historiskt perspektiv ses som en process som började med den moderna kapitalismens expansiva fas i slutet av 1800-talet, den europeiska imperialismen. Idag har denna process utvidgats och ändrat karaktär så att det globala, sociala rummet har omstrukturerats på ett fundamentalt sätt. Begreppets aktuella betydelse är kopplat till de nya kommunikationsmöjligheter som skapats av efterkrigstidens innovationer på det kommunikationsteknologiska området och världsekonomins alltmer komplexa struktur, med intensifierade finansiella flöden, investeringsmönster och beroendeförhållanden. Det gäller också nationalstatens försvagande, nya transnationella migrationrörelser och kulturella flöden, samt inte minst den globala dimensionen av miljöförstöringen. Utifrån ett sociologiskt betraktelsesätt kan globalisering förstås som en tilltagande utbredning av sociala relationer som binder samman olika lokala sammanhang, så att lokala händelser i allt högre grad påverkas och formas av

händelser på långt avstånd (Giddens 1990). Vad betyder då detta i relation till sociala rörelser, betraktat utifrån PEMSA och fredsövervakningen i Sydafrika som exempel? Jag skall i korthet diskutera detta i relation ekonomiska, teknologiska, kulturella och politiska dimensioner av globaliseringen, med tyngdvikt vid den sista aspekten.

Den ekonomiska dimensionen

Om man betraktar globaliseringen *utifrån dess ekonomiska aspekt*, så utgör den intensifierade transnationalisering av ekonomin som skedde under 1980-talet en viktig faktor för initierandet av själva demokratiseringsprocessen i Sydafrika. De internationella sanktionerna satte hård press på den sydafrikanska ekonomin och starka krafter inom det sydafrikanska näringslivet deltog i påtryckningarna på den sydafrikanska regimen. Betydelsefull för apartheidregimens förhandlingsvilja var också den nya världspolitiska situation som skapades efter 1989, då Berlinmuren föll delvis till följd av trycket från den alltmer globaliserade ekonomin. Detta betydde i Sydafrika dels att det för nationalistpartiet så viktiga "kommunisthotet" försvann från dess ideologiska repertoar (Worden 1994), dels ett ytterligare försämrat ekonomiskt läge för Sydafrika, bl a genom en ökad konkurrens från östeuropeiska länder med avseende på internationella investeringar, lån och bistånd (Odén m fl 1994).

Den teknologiska dimensionen

Om man betraktar globaliseringen utifrån dess teknologiska aspekt utgör efterkrigstidens kommunikationsteknologiska innovationer en viktig förutsättning för framväxten av efterkrigstidens nya sociala rörelser. Detta gäller inte minst solidaritets- och fredsrörelsen. Det handlar dels om de nya masskommunikationsmedierna, fr a TV-mediets spridning. I bakgrunden för 1960-talets Vietnamrörelse, som inledde de senasta decenniernas framväxt av solidaritetsrörelser på den norra hemisfären, fanns bilderna från Vietnamkriget som kablades ut över hela världen. Uppkomsten av ett nytt, globalt mediarum är en central kontextuell aspekt för förståelsen av en rad av efterkrigstidens nya kollektiva identiteter, handlings- och organisationsformer (vilket jag skall återkomma till).

Den nya kommunikationsteknologin har också lagt grunden för *transnationella sammanslutningsformer*. Redan i *Det kommunistiska partiets manifest* skrev Marx och Engels att proletariatets enande skulle gå snabbare än någon annan sammanslutning i historien p g a *järnvägen* (Marx/Engels 1848/1982). På samma sätt som järnvägen via resande agitatorer förband arbetare på olika platser har nya kommunikationsmedel som telefon, telefax, flygplan och datorer lagt grunden för sammanslutningsformer över stora geografiska avstånd. Detta har bl a inneburit att sociala rörelsers organise-

ring, mobilisering och kollektiva identitetsskapande i ännu högre grad än tidigare lösgjorts från specifika geografiska platser. Under projektets aktiva fas stod PEMSA:s sekretariat i Stockholm via telefon och telefax i daglig kontakt med de sydafrikanska samarbetsorganisationerna.

Det mångförgrenade nätverk i vilket PEMSA ingick pekar också på det faktum att *nätverket som organisationsform* genom de nya kommunikationsformerna fått en helt annan betydelse än tidigare – särskilt inom ramarna för de rörelser som explicit definierar sina teman i globala termer. Förvisso hade 1800-talets arbetarrörelse internationella anspråk, men som en *internationalistisk* rörelse hade den i betydligt högre grad än efterkrigstidens "transnationella rörelser" nationen eller nationalstaten som bas och fokus för sin politiska aktivitet. Den hade också ett tydligt centrum: Europas dominans avspeglade sig också i spridningen av de perspektiv och kampformer genom vilka imperialismen skulle bekämpas. Det handlade alltså om en rörelse från centrum till periferi. Fredsövervakningen i Sydafrika är ett exempel på att förmedlandet av strategier och symboler idag inte enbart sker i rikting från Nord till Syd, utan också vice versa. Exempelvis ansågs det inom den svenska delen av PEMSA vara ett viktigt led i utbildningen av de svenska fredsövervakarna att låta representanter för de sydafrikanska samarbetsorganisationerna förmedla erfarenheter från – och metoder utvecklade i – ett mångårigt arbete inom den sydafrikanska anti-apartheidrörelsen.

Den kulturella dimensionen

De nya kommunikationsmedierna utgör också en viktig förutsättning för *globaliseringens kulturella dimension.* Denna handlar inte bara om att de nya kommunikationsmedierna förmedlar "immateriella" kulturella flöden, utan om de erfarenheter som görs och förmedlas av det ökade antal människor som rör sig över stora avstånd. I en europeisk kontext handlar detta dels om de ökade migrationsströmmarna, inte minst från Syd (se t ex Therborn 1995), dels om etablerandet av en massturism. Allt fler européer har också arbetat utomlands. Till dessa hör en kategori av av "solidaritets"- och biståndsarbetare, vilka utgör en central länk mellan rörelser i Nord och Syd genom att stå för de transnationella nätverkens direkta (dvs "face-to-face") interaktion.

Intressant i det här sammanhanget är också en växande, "ung" turism, orienterad mot den s k "3:e världen" (se t ex Lash/Urry 1994). Detta resande är kopplat till en specifik typ av identitetsskapande, där självuppfattningen i kontrast till "turist" konstrueras som "upptäckare" eller "solidaridaritetsresenär". I de fall där den är kombinerad med tillhörighet och uppdrag med anknytning till solidaritetsrörelsen är det inte heller fråga om en renodlad turism. Bland de svenskar som rekryterades som fredsövervakare i PEMSA hade c:a hälften varit på sådana uppdrag. 61 av de 66 fredsövervakarna hade

arbetat utomlands, vilket utgjorde ett av de viktigaste rekryteringskriterierna.

Ökningen av migrationen, turismen och utlandsarbetet betyder sammantaget att en allt större del av de människor som är bosatta i Europa – i varierande grad – har mångkulturella erfarenheter. I samband med rekryteringen av fredsövervakare definierades också det primära rekryteringskriteriet som "mångkulturell kompetens". Detta var en beteckning för kunskaper och färdigheter som man menade var en central förutsättning inte bara för arbete i en "främmande kultur", utan för möjligheterna att verka i det *mångkulturella* Sydafrika, där flera av de konflikter som de svenska fredsövervakarna skulle närma sig artikuleras i etniska termer.

Den politiska dimensionen

Den politiska dimensionen av globaliseringen är kopplad till en förändrad ställning för nationalstaten och dess politiska institutioner. Det gäller bl a minskade styrningsmöjligheter på centrala områden. Detta skall emellertid ses som ett resultat av den ekonomiska transnationaliseringen snarare än av en politisk globalisering. Där vi har fått en global ekonomi, teknologi och kultur saknas ett fungerande globalt politiskt system. Det faktum att den politiskt mest avgörande globala gränslinjen i samband med Sovjetunionens upplösning försköts från Öst/Väst till Nord/Syd har också på ett nytt sätt aktualiserat behovet av en global resursfördelning.

Mot bakgrund dels av frånvaron av en fungerande global politisk struktur i en historisk situation då alltfler händelser och sammanhang är beroende av skeenden som äger rum någon annanstans, dels av de nya konflikter och möjligheter att bedriva en global politik som uppstod efter Berlinmurens fall, har ett vidgat mandat för FN diskuterats i en rad olika sammanhang. Mot bakgrund av organisationens ställning som en högsta global fredsbevarande instans har krav från en rad olika håll ställts på att organisationen skall intensifiera sina fredsbevakande aktiviteter.

Som ett svar på denna nya situation skrev FN:s generalsekreterare Boutros Boutros-Ghali 1992 *Ett handlingsprogram för fred.* Den internationella *Kommissionen för globalt samarbete*, (i Sverige döpt till "Carlsson-kommissionen" p g a den svenske statsministern Ingvar Carlssons medverkan) har nyligen lagt fram en rapport där man föreslår att FN skall tillskrivas rätten att ingripa i inomstatliga konflikter (*The Report of Commission for Global Governance 1995*).

Som jag tidigare antytt är det i relation till dessa politiska aspekter av globaliseringen som fredsövervakningen som social rörelse, och PEMSA som ett rörelseprojekt, i första hand skall förstås. Jag skall diskutera detta i relation till två *centrala ambivalenser* i definitionen av PEMSA:s relation till andra typer av organisationer och projekt. *Den första ambivalensen* har sin grund i det ojämna styrkeförhållande mellan Nord och Syd som ound-

vikligen finns inbyggt också i de sammanhang där organisationer i Nord, som definierar sin identitet i termer av solidaritet eller anti-imperialism, upprättar samarbetsrelationer till Syd. Det är fråga om de praktiska konsekvenserna av en strukturell maktproblematik, som inte underlättas av att de involverade anser ojämlikheten illegitim och att de syftar till att upphäva den. I PEMSA:s fall är ojämlikheten närvarande i definitionen av förhållandet mellan de svenska och de sydafrikanska organisationerna i termer av "givare"/"mottagare". Detta var en följd av det faktum att PEMSA fått mandat av SIDA att överföra svenska biståndspengar till de sydafrikanska organisationerna.[10]

Ambivalensen gäller alltså definitionen av relationen mellan å ena sidan de svenska och och å andra sidan de sydafrikanska organisationerna. Representanter för de svenska organisationerna diskuterade detta i termer av "vems" projekt PEMSA *i första hand* var, om det var "*deras*" eller "*vårt*" *projekt.* Denna diskussion var också kopplad till *skillnader mellan de svenska organisationerna med avseende på intressen och värderingar.* I detta avseende kunde två grupperingar (av organisationer) urskiljas. Den ena bestod av organisationer vars primära skäl för deltagandet i projektet var att ge stöd till genomförandet av valet och ett långsiktigt demokratiarbete i Sydafrika, den andra av organisationer vars primära intresse var utvecklandet av en generell fredsövervakarmodell som skulle kunna användas på andra platser i världen. I relation till detta menade exempelvis flera organisationsrepresentanter (tillhörande den första grupperingen) att PEMSA varit ett alltför "svenskt projekt" i den meningen att det i första hand tjänat de svenska organisationernas intressen.

Den andra ambivalensen gäller PEMSA:s definition av relationen till FN som överstatlig organisation. Den bakgrundsteckning som ges i "Ansökan till SIDA" (s 2-5) refererar inte bara till våldet i Sydafrika och den sydafrikanska fredsöverenskommelsen, utan också till *FN:s handlingsprogram för fred* (1992). Man lyfter här fram att FN med utgångspunkt i den nya situation som råder efter det kalla krigets slut anger ett behov av uppbyggnaden av ett globalt säkerhetssystem och av globala varningssystem för konfliktområden, samt att "non-governmental organisations" måste involveras i denna uppbyggnad. Med detta som utgångspunkt definieras PEMSA som ett NGO-projekt som "vill vara ett alternativ till fredsövervakning med hjälp av väpnade styrkor" (s. 1). Implicit anges också projektet som ett alternativ/komplement till FN:s traditionella valövervakning: "valövervakning inriktas på själva valet medan fredsövervakningen täcker en längre period både före och efter valet" (s 9).

Det faktum att PEMSA på samma gång definieras som ett alternativ och ett komplement till FN kan ses i relation till PEMSA:s identitet och legitimitet som NGO-/folkrörelseprojekt. Idag inbegriper detta i sig en ambivalens som är kopplad till att skillnaderna mellan ideella och statliga, eller "alterna-

tiva" och "officiella", organisationer i många sammanhang är mindre väldefinierade än tidigare. Å ena sidan medför PEMSA:s anspråk på legitimitet som NGO-/folkrörelseprojekt per definition en kritik mot – och en identitet som alternativ till – statliga och överstatliga organisationer. Å andra sidan är aktiviteter som involverar kommunikation och förflyttningar över stora avstånd – som i det här fallet fredsövervakning – ofta beroende av extern finansiering. Ofta är det just statliga eller överstatliga organisationer som – via sina biståndsorgan – står för denna finansiering. Till saken hör också att dessa organisationer, i det här fallet såväl FN som SIDA, i sina policydefinitioner ofta tillskriver ett uppgiftsområde och (eventuellt) avsätter medel för NGO:s.

PEMSA hade också på ett tidigt stadium kontakter med personer på svenska UD, vilka arbetat med en utredning om nya former för internationellt stöd till valprocesser i olika delar av världen. I slutrapporten *Free and Fair Elections – and beyond* (SOU 1993:100) formuleras en kritik mot FN:s traditionella valövervakning och man föreslår att svenska UD initierar upprättandet av ett internationellt valinstitut. Också inom ramarna för detta institut tillskrivs ett utrymme åt NGO:s. Inte heller med avseende på relationen till detta projekt är PEMSA:s förhållningssätt entydigt. I ansökan till SIDA (s 5) anges att man i projektets formuleringsfas sammanträffat med UD-ambassadörer som arbetatet med "Free and Fair" och tagit del av deras resultat. Samtidigt betonade intervjuade nyckelpersoner i PEMSA att en eventuell fortsättning på PEMSA i form av fredsövervakning skall ske i *folkrörelseregi.*

PEMSA:s förhållande till globaliseringens politiska problematik pekar alltså mot en av projektets lokala kontexter och dess politiska förhållanden: Folkrörelsesverige och dess relation till den svenska staten. Men innan vi går från "det globala" till "det lokala" vill jag diskutera en strukturell dimension som både är gemensam för – och förbinder – dessa två dimensioner.

Media, information och sociala rörelser

Jag har i föregående avsnitt varit inne på hur den nya kommunikationsteknologin (i dess vidaste bemärkelse) under efterkrigstiden lagt grunden för nya interaktionsfomer med ekonomiska, politiska och kulturella innebörder. Denna kommunikationsteknologiska "revolution" har därmed bidragit till att "media" och "information" som två sammanhängande begrepp fått en central plats i analyser av det komplexa samhällets strukturella aspekter.

Massmedierna spridning och nya former (de elektroniska medierna) har tveklöst medfört en expansion av horisonten för förmedlad erfarenhet – vad Giddens (1991) kallar för "the mediation of experience". Detta har förändrat villkoren för kommunikation i en rad olika kontexter. Massmedierna

är inte neutrala – förändring av formerna för social interaktion innebär också omgestaltning av innehållet. Deras spridning innebär inte bara att *förmedlingen* av information ökar i kvantitet och hastighet. Massmedierna förändrar också informationens konstruktion, bearbetning och – inte minst – *dess sociala betydelse.*

Också villkoren för *politiskt handlande* i dess vidaste bemärkelse har förändrats genom massmediernas och informationsproduktionens alltmer centrala betydelse. Detta inbegriper i hög grad kollektivt handlande inom ramarna för sociala rörelser. En rad nya mediaorienterade handlingsstrategier har etablerats. Bl a har den ökade betydelsen för elektroniska medier alltsedan 60-talet bidragit till uppkomsten av handlingsformer med stark symbolisk laddning (Peterson & Thörn 1994). Dessa syftar till att via massmedierna förmedla "budskap" till en masspublik, (det mest framträdande exemplet på detta är de helt och hållet visuellt-dramatiska aktioner som genomförts av Greenpeace). Vi ser alltså *en förändring av de symboliska former* i vilka en rörelse presenteras inför omvärlden. Denna presentation är emellertid beroende av de villkor, ramar och regler som ges av massmediet som form (Gitlin 1985, Carlsson 1995), vilket i sig skapar nya typer av politiska motsättningar och konflikter. Dessa kan sammanfattas i termer av *en kamp om det politiska budskapets dramaturgi.*

I relation till sociala motsättningar och konflikter och dess olika typer av aktörer – rörelser, företag, myndigheter, experter – har massmedia en tvetydig innebörd. Medierna kan ses som ett rum för olika aktörers "självpresentation" och konstruktion av "den andre" – och därmed utgör de ett slagfält för gestaltning av konflikter. *Men medierna inbegriper också självständiga aktörer som aktivt bidrar till framställningen av konflikter.*

Vad gäller sociala rörelser kan två strategier för kampen på det massmediala fältet urskiljas:

1) Ett upprättande av egna, "alternativa" medier. Detta utgår både från en kritik av medias förmenta objektivitet och från det faktum att rörelsernas opponenter (t ex företag eller myndigheter) är betydligt mer resursstarka än rörelserna och därför har större möjligheter att köpa sig utrymme i massmedia (genom betald information eller annonsering) (Peterson & Thörn 1994).

2) Utformandet av en medveten strategi i förhållande till de dominerande medierna, exempelvis genomförandet av "dramatiska mediaaktioner" och/eller inrättandet av en informationssekreterare, som aktivt arbetar mot medier och andra institutioner. Ofta används båda strategierna komplementärt. Givetvis är de tillgängliga resurserna avgörande för i vilken grad såväl den första som den andra strategin kan genomföras.

Inom ramarna för det fält av organisationer som ingick i PEMSA tillämpades båda dessa strategier i olika former. Inom PEMSA som samarbetsprojekt var de två strategierna emellertid kopplade till motsättningar och till *en ambivalens i PEMSA:s definition av en övergripande informationspolicy.*

PEMSA:s förhållande till massmedia kan inte betecknas på något annat sätt än aktivt: Fredsövervakarna förekom 178 gånger i svenska massmedier under perioden från december 1993, då man offentliggjorde projektet, t o m juli 1994.[11] Detta var delvis ett resultat av att man tillsatte en (professionell) informationssekreterare, vars direktiv definierades som "att förse media med information som kan leda till att PEMSA:s verksamhet blir omskriven och omtalad i tidningar, radio och TV" (PEMSA-dokument). Detta skedde genom att informationssekreteraren tog personkontakter på redaktioner, skickade ut pressmeddelanden, anordnade presskonferenser och på andra sätt förmedlade kontakter mellan fredsövervakare och media. Syftet med detta var enligt projektledaren att i första hand ge fredsövervakarna en plattform för att sprida information om sitt arbete och om situationen i Sydafrika. Tillsättandet av en informationssekreterare skedde emellertid så sent som i april 1994 – till följd av motsättningar inom PEMSA gällande informationspolicy.

Definitionen av informationspolicy handlade inte enbart om tillsättningen av en informationssekreterare för det mediainriktade arbetet. Det handlade dels om vilken typ av information som skulle produceras, dels om formerna för produktion och presentation. Motsättningen kan på ett övergripande sätt sammanfattas som gällande om PEMSA:s informationsarbete – i första hand med avseende på fredsövervakarnas och informationssekretarens uppgifter – skulle vara inriktat på *undersökning och publicering* eller på *neutralitet och plattformsskapande*. Det första alternativet innebar att fredsövervakarna skulle samla in information för omedelbar och *egenproducerad publicering* i linje med Amnesty Internationals strategi. Det andra alternativet innebar att fredsövervakarnas rapporter inte – åtminstone inte omedelbart – skulle publiceras samt att det mediainriktade arbetet skulle inriktas på att *skapa en plattform för ett långsiktigt opinionsarbete.*

De personer som ingick i PEMSA:s informationsgrupp uppgav att en av projektets grundidéer var att information som sådan är en viktig aspekt av projektet. En av personerna menade att "publicering/blottläggande är den viktigaste aspekten av fredsövervakarnas arbete"(Ewald/Thörn 1994: 59). Den informationsplan som utarbetats av informationsgruppen föreslog att man regelbundet skulle ge ut ett informationsblad, med översatta referat från fredsövervakarrapporter och information om rapporter från Amnesty, Goldstonekommissionen etc. Ett sådant info-blad avslogs emellertid av PEMSA:s samråd. Informationsplanen föreslog alltså en alternativ egenproduktion. Istället lades tyngdpunkten på ett mot etablerade media orienterat informationsarbete – utfört av en professionellt rekryterad informationssekreterare. Denna spänning pekar mot ytterligare en ambivalens i projektet: professionalitet/idealitet. Detta tema har särskild relevans för definitionen av PEMSA:s identitet i termer av ett "folkrörelseprojekt" – med alla de betydelser som begreppet folkrörelse implicerar i en svensk kontext.

Folkrörelserna i det komplexa samhällets Sverige: institutionalisering och professionalisering

Begreppet folkrörelse är ett i Sverige etablerat och i breda kretsar positivt laddat begrepp. Men vilka betydelser har det i dagens Sverige? Vilken roll spelar de organisationer som – framför allt p g a sin historia – är knutna till detta begrepp? Vilken betydelse skall man ge det faktum att de under efterkrigstiden knutits allt närmare till statsmakten? Och i vilket förhållande till begreppet folkrörelse (och till de organisationer som det "traditionellt" är knutet till) står de nya rörelser som vuxit fram under de senaste decennierna? Ett flertal forskare har under det senaste decenniet på olika sätt försökt att svara på sådana frågor (se t ex Johansson 1980, Engberg 1987, Petterson/Westholm/Blomberg 1989, Blomdahl 1990).

Inom den internationella samhällsvetenskapen knyts sociala rörelser ofta per definition till det civila samhället (se t ex Cohen 1985 och Cohen/Arato 1992) – alternativt livsvärlden (Habermas 1989). Detta perspektiv implicerar att organisationer med stark koppling till statsmakten utesluts från rörelsebegreppet. Jag menar att såväl en empirisk som analytisk gränsdragning mellan stat/civilt samhälle eller stat/social rörelse blir alltmer problematisk med den tilltagande sociala komplexiteten och globaliseringen.[12] Samtidigt pekar dessa begreppskonstruktioner mot relevanta frågeställningar, som ytterst handlar om demokratins former och förändringar i det komplexa samhället. Det handlar i första hand om det faktum att relationen mellan staten och ideella rörelseorganisationer i många fall präglas av en tilltagande närhet. Å ena sidan kan förhållandet tolkas i termer av ett ökat demokratiskt inflytande, å andra sidan som ett sätt för statsmakten att erhålla demokratisk legitimitet utan att detta nödvändigtvis avspeglar ett reellt demokratiskt inflytande. Jag menar att denna problematik måste diskuteras i relation till konkreta fall. Fallet PEMSA är i detta avseende mycket relevant, eftersom det drevs av *såväl* nya som gamla svenska rörelsorganisationer, *samtidigt* som det huvudsakligen var statligt finansierat och även inbegrep två organisationer med statlig anknytning.

Vid en första betraktelse representerar organisationerna i PEMSA en betydande del av Sveriges vuxna befolkning – enligt deras egen uppgift c:a 2 miljoner svenskar.[13] Samtidigt bekräftar PEMSA delvis den svenska maktutredningens syn på de svenska fokrörelseorganisationerna: drivna av ett fåtal "eldsjälar", resursstarka personer som i de flesta fall är anställda av organisationen och inte sällan har professionell kompetens (Petterson/Westholm/Blomberg 1989: 131ff). *Beslut* gällande deltagande i PEMSA har i de enskilda organisationerna aldrig diskuterats utanför ett styrelsemöte. Utvärderingsgruppen känner bara till ett fåtal fall där projektet innan det blev känt genom media *överhuvudtaget* diskuterats utanför organisationernas styrelser. Flera av organisationerna är heller inte medlemsorganisationer,

utan paraplyorganisationer, de består alltså av representanter för andra organisationer.[14] Det skall emellertid framhållas att utvärderingsgruppen inte har kunnat bedöma PEMSA:s huvudsakliga och långsiktiga strategi gällande förankringen av projektet på de deltagande organisationers basnivå: att skapa en plattform för hemvändande fredsövervakares opinionsarbete.

Begreppet folkrörelse var också en central aspekt av PEMSA:s identitet och anspråk på legitimitet. I projektbeskrivningarna framhölls att PEMSA är ett folkrörelseprojekt (i de engelska översättningarna ett NGO-projekt). Ett av de centrala kriterierna i samband med rekryteringen av fredsövervakare var "folkrörelseerfarenhet".[15] De definitioner av detta begrepp – och av "folkrörelseorganisation" – som PEMSA arbetade utifrån var implicitia snarare än explicita. Vad gäller "folkrörelseerfarenhet" som ett rekryteringskriterium betonades det ideella arbetet. Med "folkrörelseorganisation" avsågs i första hand organisationer som ingår i – och var närstående – PEMSA.

PEMSA:s identitet som folkrörelseprojekt präglades emellertid mycket starkt av ett ambivalent förhållande till temat *professionalitet/idealitet, som i detta sammanhang kan förstås som två former för beslutsfattande och genomförande av projektets olika delar.* Detta tema är närvarande i form av ambivalenser i definitionerna – och genomförandet – av en rad av PEMSA:s aktiviteter. Det är nära knutet till PEMSA:s identitet och legitimitet som "folkörelseprojekt" och kan även förstås i termer av en motsättning mellan *professionell och demokratisk legitimitet.* Detta är kopplat till att folkrörelseorganisationernas grund ytterst är det ideella medlemskapets demokrati. För ett klargörande av denna koppling är det nödvändigt med en kort historisk tillbakablick.

Professionalitet, idealitet och legitimitet

Historiskt sett konstituerades de svenska folkrörelserna organisatoriskt som "associationer", dvs på frivilligt arbete baserade medlemsföreningar som – relativt fristående från stat och marknad – verkade för politiska förändringar i den svenska offentligheteten. Under 1900-talet kom de svenska folkrörelserna emellertid att i allt högre grad institutionaliseras, vilket inbegrep en tendens till professionalisering.

Bergreppet professionalisering har en rad betydelser inom den samhällsvetenskapliga diskursen (se t ex Selander 1989). Jag skall här utnyttja begreppets skiftningar för att skildra *två aspekter* – och faser – av folkrörelsernas institutionalisering under 1900-talet. *En omvandling av ideellt arbete till lönearbete* kan i detta sammanhang betecknas som en form av professionalisering i en mycket grundläggande mening. Detta är vad som sker i en rörelses första institutionaliseringsfas. I en annan mening kan professionalisering ses som det successiva etablerandet av "*kunskapsbaserade*" *grupper* i det moderna samhället – dvs grupper som konstituerar sin identitet

i termer av "expertkunskap". De professionellas arbetsform kan karakteriseras som präglat av en låg grad av regelstyrning och hög grad av autonomi, vilken motiveras med utgångspunkt i en (fr a genom högre utbildning) förvärvad *kompetens*. Utifrån ett sådant perspektiv kan "de professionella" också sägas vara knutna till en specifik social auktoritets- eller legitimitetsform: *professionell legitimitet* (Brante 1989). Ur detta perspektiv utgör de professionellas utbredning, tilltagande legitimitet och inflytande en central aspekt av det komplexa samhället.

I en rörelses *tidiga institutionaliseringsfas*, där idellt arbete delvis omvandlats till lönearbete, är de anställdas arbete i första hand regel- och medlemsstyrt. Det vilar i hög grad på beslut som är demokratiskt fattade av organisationens medlemmar. Detta kännetecknade i hög grad den tidiga arbetarrörelsen och gäller för de nya rörelseorganisationerna inom PEMSA. En rörelses *andra institutionaliseringsfas* innebär inte bara att rörelseorganisationer i allt högre grad förlitar sig på anställda, utan också att dessa anställda ges en större autonomi, som legitimeras utifrån ett yrkeskunnande – *professionell legitimitet*. Det innebär bl a att de anställdas utrymme att ta egna beslut i olika frågor ökar. Detta skapar en spänning relaterad till organisationens identitet som en folkrörelseorganisation, som ytterst vilar på *demokratisk legitimitet*. Professionell legitimitet är inte oförenlig med demokratisk legitimitet men, som jag strax skall ge exempel på, de två formerna artikuleras i rörelsesammanhang ofta i motsättning till varandra.

Den svenska professionaliseringfasens inledning är sammankopplad med arbetarrörelsens omvandling från en oppositionell till en statsbärande social kraft på 30-talet. SAP anlitade tidigt expertis i välfärdsbygget och en rad nya grupper av professionella etablerade sig under de följande decennierna i anslutning till den expanderande välfärdsstaten. Välfärdsstatens uppbyggnad innebar också att en rad organisationer med ursprung i den första och andra svenska folkrörelsevågen integrerades i den offentliga politiska kulturen under den senare delen av 1900-talet. Detta innebär bl a att organisationerna alltmer fjärmat sig från det idella arbetets frivilliga insatser och styrning av organisationernas aktiviteter "underifrån" och närmat sig staten i och med att man uppburit stöd från, etablerat nära kontakter med och representerats i statliga organisationer. Detta har bl a bidragit till att man adopterat professionella strategier. Thomas Brante menar t o m att en politisk profession med specifika drag konstituerats i Sverige:

> En svensk politiker har idag haft åtminstone en fil kand och har genomgått en lång socialiseringsprocess, som börjar med SECO (eller föräldrar), sedan politiska ungdomsförbund, studentförbund, ev sommarskolor, valarbete, kommunalpolitiska uppdrag, kurser osv – en serie finslipningar, förberedelser och kontakter som skapar den grupp ur vilken toppolitiker sedermera rekryteras. (Brante 1989:44).

Till detta vill jag lägga vikten av *den specifikt svenska folkrörelsetraditionen*, förstådd som en socialisations- och praxisform (till stor del präglad av

en konsensusorientering) och ett nätverk (som överskrider partigränser). Denna tradition inbegriper också en relativt stabil form för identitet och anspråk på legitimitet i den svenska offentligheten (dvs åberopandet av "folkrörelse" som källa för legitimitet). I och med folkrörelsernas etablerande i den officiella politiska kulturen har gränserna mellan den politiska professionen och folkrörelsekulturen blivit allt otydligare. Man skulle kunna säga att de politiska professionella i Sverige i hög grad har präglats av folkrörelsekulturen, samtidigt som den senare, ju närmare vår samtid vi kommit, har präglats av politikens professionalisering.

De nya rörelserna: kritik av professionaliseringen

De nya sociala rörelser som vuxit fram i Sverige sedan 60-talet har delvis formerats via en kritik av de gamla folkrörelsernas institutionalisering. Samtidigt har de gamla rörelserna – och dess folkrörelsekultur – bibehållit ett relativt stark position: den nya rörelsekulturen har i Sverige haft en svagare ställning än i en rad andra europeiska länder. Specifikt för Sverige är också att nya rörelseorganisationer – med ett viktigt undantag för den nya kvinnorörelsen – haft en större "närhet" till statsmakten (Brand 1985). Det gäller inte bara att delar av verksamheten finansierats av staten (inte sällan via studieförbunden, en produkt av folkrörelsekulturen). Exempelvis har svenska miljöorganisationer fungerat som remissinstanser och inte sällan har nyckelpersoner i rörelseorganisationer tagit steget in som experter i regeringssammanhang eller statliga organisationer. Under PEMSA:s verksamhetstid gick en central person i en av de medverkande solidaritetsorganisationerna till en anställning på SIDA.[16]

Den kontinuerliga verksamheten inom de rörelseorganisationer som har sitt ursprung i 60- och 70-talets nya rörelsevåg bärs idag oftast upp av ett antal anställda. Det gäller också för de nya rörelseorganisationerna inom PEMSA. Exemplet PEMSA säger dock att det, trots att de nya rörelserorganisationerna är relativt väl integrerade i den officiella politiska kulturen, existerar en skillnad mellan gamla och nya rörelseorganisationer med avsende på relationen mellan professionalitet och idealitet och – i förlängningen – professionell och demokratisk legimitet. Motsättningen mellan professionalitet och idealitet var inte bara det mest centrala temat inom PEMSA, det var också kopplat till en skiljelinje mellan gamla och nya rörelseorganisationer (motsättningen professionalitet/idealitet var dock inte enbart kopplat till en skiljelinje mellan nya och gamla rörelseorganisationer – exempelvis förhöll sig de kristna missionsorganisationerna kritiska till professionella strategier).

I PEMSA:s ansökan till SIDA betonas på flera ställen det ideella engagemangets fördelar i den här typen av solidaritetsarbete. Samtidigt förespråkades professionella strategier av flera av de individer (representerande

gamla rörelseorganisationer) som var drivande i PEMSA. Skillnaderna i synsätt formuleras å ena sidan av en person med anknytning till arbetarrörelsen, som i en diskussion kring detta tema menar att ett professionellt förhållningssättt är nödvändigt eftersom *"det här är som att sköta ett medelstort företag med 65 anställda som är i rörelse hela tiden"*. Å andra sidan menade en representant för en av (de nya) solidaritetsorganisationerna, som är kritisk till hur delar av projektet genomförts att *"inom arbetarrörelsen finns en tradition att ta snabba beslut – med höga kostnader. Inom alternativrörelsens demokratikultur strävar man efter så låga kostnader som möjligt och där tar besluten också längre tid därför att man vill förankra dem"* (Ewald/Thörn 1994: 54-55).

Vi ser alltså att den professionaliseringstendens, som är ett av de utmärkande dragen för det komplexa samhället, inom PEMSA dels är relaterad till en ambivalens med avseende på PEMSA:s identitet som "folkrörelseprojekt", dels är kopplad till en skiljelinje mellan gamla och nya rörelseorganisationer. Därmed har vi åter närmat oss den fråga som ställdes i inledningen, gällande förhållandet mellan nya och gamla rörelser – sett i relation till övergripande sociala förändringar. Jag skall avslutningsvis – delvis som en sammanfattning – mer utförligt diskutera vilka slutsatser som i detta avseende kan dras utifrån fallet PEMSA.

Vad är nytt och vad är gammalt?

Inledningsvis refererade jag till en diskussion kring nya och gamla sociala rörelser, där de nya rörelserna sammankopplades med en "ny" samhällsform – ett postindustriellt eller ett postmodernt samhälle. I artikeln har jag använt "globalisering" och "det komplexa samhället", bl a för att beteckna en tilltagande social komplexitet. Då jag har talat om nya rörelser har det enbart varit för att beteckna en rörelses uppkomstperiod – nya rörelser är i denna mening de rörelser som uppkommit efter andra världskriget.

Men utöver deras historiska rötter, i vilken mening skiljer sig nya rörelser från gamla?

För att kunna diskutera detta kan det vara lämpligt att skilja på tre aspekter hos rörelser: innehållsmässiga, formmässiga och kontextuella. Det är en trivial sanning att de nya rörelserna i förhållande till de gamla har ett nytt ideologiskt innehåll, med givna kopplingar till en rad sociala förändringar och nya konflikter som uppstått under efterkrigstiden (och Berlinmurens fall). Inom ramarna för nya rörelser har man artikulerat nya (eller reartikulerat gamla) politiska teman och dagordningar i termer av ekologi, fred, feminism och solidaritet. Det är också idag vedertagen sanning att dessa nya teman har införlivats av gamla rörelser, vilket har modifierat deras ideologier. Exempelvis har arbetarrörelsen införlivat miljöteman på sin poli-

tiska dagordning. Som ett samarbetsprojekt som inbegriper såväl frikyrko- som arbetarrörelseorganisationer, och vars ideologiska innehåll till stora delar artikuleras i de nya freds- och solidaritetsrörelsernas termer, är också PEMSA ett exempel på detta.

Men i vilken mening har nya handlings- och organisationsformer konstruerats inom ramarna för nya rörelser? Eller är de nya former för kollektivt handlande som idag kan observeras inte specifikt knutna till de nya rörelserna? Och hur är detta i så fall relaterat till kontextuella aspekter? Jag skall i det följande diskutera dessa frågor utifrån PEMSA som exempel. I artikeln har jag pekat på en rad ambivalenser i projektet. Inledningsvis argumenterade jag för att dessa utgör nycklar såväl för analysen av en social rörelses "inre process" som för dess kontext. Följande resonemang utgår därför till stora delar från de ovan synliggjorda ambivalenserna.

Inom PEMSA rådde konsensus med avseende på vikten av informationsarbete och mediaorientering. Som jag tidigare varit inne på har *två mediaorienterade handlingsstrategier* uppstått inom ramarna för sociala rörelser i det komplexa samhället: det gäller dels en organiserad orientering mot de etablerade medierna, dels skapandet av egna, alternativa medier. Inom flera av de rörelseorganisationer som ingick i PEMSA tillämpas båda av de ovanstående strategierna. Detta gäller såväl nya som gamla organisationer. Existerande skillnader mellan gamla och nya rörelseorganisationers egenpublikationer kan i första hand tillskrivas skillnader i resurser och medlemsbas. Som vi sett uppstod emellertid *inom ramarna för samarbetet i PEMSA* en motsättning gällande informationspolicy, som var kopplad till de två ovanstående strategierna. Här kunde också en skiljelinje mellan nya och gamla rörelseorganisationer skönjas. En representant för en av de nya rörelseorganisationerna i PEMSA lade stor vikt vid att argumentera för att *ett egenproducerat informationsblad* skulle komma till stånd medan en representant för arbetarrörelsen betonade vikten av *en professionellt utformad inriktning mot de etablerade medierna.* Denna motsättning är också i linje med nya rörelserna kritik av "de gamlas" etablering och professionalisering.

Detta för oss alltså in på de övergripande formerna för sociala rörelsers organisation och interaktion – och *en ambivalens som kan förstås i termer av professionalitet och idealitet.* Som vi sett var detta tema centralt i PEMSA och jag menar att det är en nyckel för förståelsen av förändringar av kollektiva handlingsformer inom ramarna för sociala rörelser i det komplexa samhället.

Historiskt sett har moderna sociala rörelser – oftast i skarp avgränsning till stat och marknad – konstituerats i form av *kommunikativa gemenskaper* (Peterson & Thörn 1994). Vad jag med PEMSA som exempel har försökt att peka på i denna artikel är att gamla rörelseorganisationer har genomgått en institutionaliseringsprocess, vilken fr a inbegriper professionalisering, men

som är kopplad till etableradet av nära kontakter med statliga organisationer – och att marknadsrelationer i allt högre grad införlivats.

När Max Weber i en föreläsning 1918, "Der Sozialismus" (Weber 1918/1984), behandlade den samtida arbetarrörelsen betraktade han den i första hand utifrån sitt byråkratiseringsperspektiv. Det faktum att arbetarrörelsen växer fram i en genombyråkratiserad kontext medför enligt Weber en snabb, om inte omedelbar, institutionalisering. Jag har också i denna artikel pekat på att nya rörelseorganisationer, trots kritik av "de gamla" rörelsernas institutionalisering, inte helt undgått denna tendens. Den är inte specifik för Sverige eller Europa, utan utgör snarare *en global tendens*. Vi har också sett att fredsövervakningen i post-apartheids Sydafrika inbegrep organiserat samarbete mellan statliga organisationer och rörelseorganisationer med en lång historia i kampen mot apartheid. I Sydafrika formeras nu också, liksom i andra delar av världen, CBO:s – Community Based Organizations – i en kritik av NGO:s etablering och professionalisering.[17] Om detta pekar mot en slags "rörelsedialektik" i det moderna samhället, där nya rörelser ständigt formeras delvis i opposition mot gamla rörelsers institutionalisering och professionalisering, så är detta inte en statisk rörelse. Den sker idag med ännu större hastighet än i Webers samtid.

Den tilltagande professionaliseringen, närheten till statliga organisationer och införlivandet av marknadsrelationer inom ramarna för sociala rörelser i vår samtid måste ytterst förstås mot bakgrund av globaliseringen och det komplexa samhällets interaktionsformer. En mångfald av sociala sammanhang, relationer och identiteter differentieras samtidigt som de griper in i och är ömsesidigt beroende av varandra. Globaliseringen innebär att gamla gränsdragningar upplöses och nya etableras – det gäller inte bara mellan nationer. Men den innebär också – p g a av de komplexa sociala samspel och ömsesidiga beroendeförhållandena som inbegrips i globaliseringen av ekonomi, tekonologi och kultur – *en svårighet att konstruera och upprätthålla skarpa och permanenta gränsdragningar*. Det är i denna mening symptomatiskt att vi, som ett svar på de nya internationella politiska förhållanden som följt på Berlinmurens fall, med PEMSA ser ett unikt samarbete mellan svenska rörelseorganisationer med mycket bred ideologisk spännvidd. En nyckelperson inom PEMSA menade att samarbetet varit otänkbart för bara fem år sedan. Detta var bland annat relaterat till de starka motsättningar som fanns mellan den gamla arbetarrörelsen och de nya solidaritetsorganisationerna med avseende på den lämpligaste strategin för att motarbeta apartheidregimen i Sydafrika.

Vi ser alltså i det komplexa samhället en förskjutning mot ett större inslag av formaliserade relationer i sociala rörelsers praxis. Exemplet PEMSA visar på att denna tendens i en rörelsekontext på samma gång är problematisk och svår att undvika: de målsättningar som PEMSA artikulerade förutsätter och kräver inte bara ideellt arbete och konstruktionen av alterna-

tiv, utan också professionella strategier, extern finansiering och etablerade relationer till statliga och överstatliga organisationer. Vi har också sett att detta gav upphov till spänningar i projektet, eftersom idealiteten fortfarande utgör (dvs konstrueras som) ett identitetsfundament hos folkrörelseorganisationerna. Temat professionalitet/idealitet är emellertid inte enbart kopplat till en rörelses *interna beslutsprocesser*, utan också till anspråk på och erhållande av *legitimitet i den politiska offentligheten*. I detta perspektiv är det relaterat till en ambivalens mellan att framstå som representerande "etablissemanget" eller "folket".

Tidigare väcktes frågan om vilken betydelse de tätare relationerna mellan stat och folkrörelseorganisationer har i termer av demokratiskt inflytande. Otvetydigt har begreppet "folkrörelse" fått en rad nya betydelser i efterkrigstidens Sverige. "Folkrörelseorganisation" är idag liktydigt med en blandning av statliga bidrag, professionella insatser och ideellt arbete. Som flera undersökningar visat är det också – när det gäller "ideburna" organisationer – liktydigt med ett relativt lågt aktivt deltagande (Blomdahl 1990, Petterson/Westholm/Blomberg 1989). Betyder det att folkrörelseorganisationerna spelat ut sin roll som självständiga demokratiska krafter, baserade på medlemmarnas aktiva demokratiska inflytande och ideella arbete? Möjligen går denna fråga inte att besvara med ett ja eller ett nej. Exemplet PEMSA visar att frågan i alla fall inte går att besvara med ett entydigt ja. Stödet till, och samarbetet med, de sydafrikanska organisationerna hade inte kunnat genomföras i statlig regi. Det utformades av organisationerna med utgångspunkt i de kontakter och specifika kunskaper som utvecklats i en rörelsekontext och genomfördes med hjälp av stora insatser av ideellt arbete. Omvänt hade organisationerna inte kunnat genomföra projektet utan de finansiella resurser och den legitimitet som erhölls via den svenska staten. Samtidigt översattes "folkrörelse" till "NGO" i PEMSA:s engelska presentationer, vilket pekar på *en ovilja hos de svenska organisationerna att tydliggöra och diskutera de problematiska aspekterna av "Folkrörelsesveriges" förändrade karaktär*.

En organisationsform som breder ut sig alltmer i det komplexa samhället är nätverket. *Inom ramarna för sociala rörelser kan utvecklandet av nätverk delvis ses som ett försök att undvika den institutionalisering som den formella organisationen innebär*. En rad s k regnbågskoalitioner har organiserats i nätverkets form. Informella kontaktnät mellan organisationer, grupper och individer byggs upp (och här är telefon, telefax och elektroniska nätverk viktiga kommunikationsmedel) och aktiveras vid olika former av mobiliseringar. Det handlar om tillfälliga koalitioner mellan ideologiskt heterogena organisationer och grupperingar för målsättningar som artikuleras som specifika för situationen. I den mening de olika kollektiven på samma gång vill agera samfällt och bevara skillnaderna sinsemellan, kan den ideologiska form som nätverket är förbundet med karakteriseras som "ett slags politisk

minimalism". I Sverige är den s k trädkramaraktionen ett exempel på en nätverksmobilisering som involverade mer än 100 organisationer (Thörn 1991). PEMSA är ytterligare ett exempel på en sådan koalition. Projektet tog inte formen av en organisation, utan konstruerades (och presenterades) som ett nätverk.[18]

Det nya nätverket inbegriper en utopi som ofta artikuleras genom en kritik av "den gamla" medlemsorganisationen och dess utopi. Där medlemsorganisationen kritiseras för att vara hierarkisk och p g a en formell tröghet resultera i "ombudsmannademokrati", förutsätts nätverket vara "platt", dvs icke-hierarkiskt, och genom sin informella struktur resultera i flexibilitet och underlätta spontana initiativ och aktivt deltagande. PEMSA:s nätverksmodell visade sig utan tvekan vara en flexibel och effektiv organisationsform, som möjliggjorde samordning av ett stort antal organisationers resurser, demokratisk styrning och aktivt deltagande i projektets utformning av representanter för organisationerna. Samtidigt existerade det inom den svenska delen av PEMSA ojämlikheter med avseende på de olika organisationernas grad av inflytande. Detta pekar på en erfarenhet som också gjorts i andra nätverk: att nätverket ofta inbegriper en maktfördelning där inflytandet inte som i medlemsorganisationen koncentreras i "toppen" i förhållande till "gräsrötterna". Snarare formeras nätverkets maktfördelning som ett centrum och en periferi. Kritik från de sydafrikanska organisationerna om att samarbetet i allt för hög grad styrts från PEMSA:s kontor i Stockholm pekar på att detta också var fallet med avseende på det transnationella nätverk som PEMSA ingick i. Samtidigt har vi sett att samarbetsprojektet inbegrep strategier för att ge de sydafrikanska organisationerna ett inflytande också i dess svenska del. En viktig observation relaterad till nätverket som "ny" organisationsform som också kan göras i relation till PEMSA är *nätverkets beroende av de gamla organisationerna som källa för såväl legitimitet som för materiella resurser.*[19]

Konklusion

Exemplet PEMSA pekar på att nya former för kollektiv handlande inte uteslutande, eller ens huvudsakligen, är resultat av nya rörelsers praxis. Snarare har de utvecklats inom ramarna för såväl nya som gamla rörelser – som svar på strukturella förändringar. Det gäller både mediaorienterade handlingsformer och nätverket som organisationsform. Skillnader mellan nya och gamla rörelser med avseende på handlingsformer existerar – men de har ingen entydig karaktär. I vissa fall söker man *rekonstruera gamla former* inom ramarna för de *nya* rörelserna – i opposition mot de *gamla* rörelsernas *nya* praxis. Detta gäller t ex i relation till temat professionalitet/idealitet.

Avslutningvis – som en övergripande slutsats – får förhållandet mellan nätverket och medlemsorganisationen symbolisera förhållandet mellan det nya och det gamla i globaliseringens komplexa samhällen. Det gäller såväl nya och gamla rörelsers kollektiva handlingsformer, som andra nya och gamla former – politiska, ekonomiska, teknologiska och kulturella. Det nya och "det gamla" är samexisterande och sammanvävt, och det nya har det gamla inte bara som en historisk förutsättning, utan som en i allra högsta grad närvarande dimension. Därmed vill jag ha sagt att vad jag har betecknat som "globalisering" och "det komplexa samhället" skall ses i termer av kontinuitet i förhållande till den historiska process som började med det industriella genombrottet. Det är också en process där sociala rörelser – som en specifikt modern social form – har spelat en betydande roll.

NOTER

[1] Detta sätt att förstå social komplexitet är influerat av – men inte identiskt med – dels Melucci (1991), som talar i termen av "complex societies", dels Laclaus och Mouffes (1985) sätt att se på social differentiering och sociala rörelser (särskilt kapitel 4).

[2] En viktig del av globaliseringens politiska dimension är framväxten av en rad rörelser som i första hand är knutna till lokal mobilisering (ofta kopplad till etnisk och/eller nationalistisk identitet), som också måste förstås i relation till nationalstatens förändrade ställning. I denna artikel diskuteras dock i första hand det faktum att globaliseringen medfört framväxten av nya transnationella rörelser.

[3] Detta synsätt skiljer sig från den s k resource mobilization theory, se t ex Jenkins (1983).

[4] Jag kommer i denna artikel att växelvis använda mig av "social rörelse" (eller "rörelse"), som alltså har analytiska implikationer, och av mer empiriskt orienterade termer som "rörelseorganisation", "rörelseprojekt" och "rörelsekultur". De senare refererar till de relativt väl avgränsade fenomen som utgör studiens empiriska fokus.

[5] Utvärderingen genomfördes från maj till september 1994 och var knuten till sociologiska institutionen i Göteborg och professor Bengt Furåker (Jonas Ewald är doktorand vid institutionen för freds- och utvecklingsforskning i Göteborg). Vi använde oss av såväl kvantitativa som kvalitativa metoder, med tyngdvikt vid det senare. Vi genomförde direkta och deltagande observationer på fält och vid möten, samt gruppintervjuer och enskilda intervjuer. Merparten av vår egen materialinsamling har dock utgjorts av strukturerade och halvstrukturerade enskilda intervjuer med nyckelpersoner i olika kontexter. Totalt gjordes c:a 200 intervjuer. En mer ingående beskrivning av vår metod samt alla de sakuppgifter om – och några delanalyser av – projektet som förekommer i denna artikel finns i utvärderingsrapporten (Ewald/Thörn 1994). En något förkortad version av rapporten finns också utgiven på engelska.

[6] Följande organisationer ingick i PEMSA: Afrikagrupperna, Caritas Sverige, Diakonia, Global fredstjänst, ISAK – Sydafrika kommitén, Justitia et Pax (Kommissionen för rättvisa och fred i Stockholms katolska stift), Kristna Fredsrörelsen, KFUM-KFUK, Liv och Fred-institutet, Lutherhjälpen, Olof Palmes Internationella Centrum (bakom vilket står LO, SAP, ABF och Kooperationen), Svensk volontärsamverkan, Svenska Ekumeniska Nämnden (Sveriges Kristna Råd), Svenska FN-förbundet, Svenska kyrkans mission, Svenska Missionsförbundet, TCO.

[7] Jag väljer här samma konstruktion av rörelsevågor som Petterson/Westholm/Blomberg (1989). Utöver de rörelser som nämns ovan tillhör bl a nykterhetsrörelsen den första vågen och den nya kvinno- ooch miljörörelsen den tredje. För något annorlunda kategoriseringar av folkrörelserna, se t ex Lundkvist (1977) och Engberg (1986).

[8] Det gäller i första hand a) observerande närvaro vid politiska möten och andra offentliga sammanhang där risk för konflikter existerar, b) direkta medlingsförsök där sådana konflikter uppstår, c) försök till mer långsiktig konfliktmedling, d) insamlande av information i syfte att utöva påtryckning på myndigheter och/eller bilda opinion.

[9] PEMSA:s ansökan till SIDA, som inlämnades i oktober 1993, c:a 6 månader efter att samarbetet mellan organisationerna inletts, är projektets centrala dokument. Den är resultatet av en process där PEMSA med utgångspunkt i 16 organisationer formerar sig som en aktör. Den innehåller inte bara en målformulering för projektets genomförande, utan presenterar också ett perspektiv som inbegriper en problembild (med avseende på såväl den globala som sydafrikanska situationen) en övergripande strategi, en definition av PEMSA:s roll och identitet, samt en utopi. Dokumetet användes i flera sammanhang för en presentation av PEMSA, bl a skickades den ut till dem som sökte som fredsövervakare.

[10] Totalt bidrog svenska SIDA med c:a 13 miljoner kronor till PEMSA. Utöver detta tillfördes 25 000 kronor av en av de svenska deltagarorganisationerna.

[11] Tyngdpunkten låg på dagspress – 102 tillfällen. Etermedia 43 tillfällen, övriga 33.

[12] Det är förvisso fullt möjligt att upprätthålla begreppet civilt samhälle som en analytisk konstruktion. Men som analysverktyg blir det alltmer trubbigt i ett skede som präglas av globalisering och – inom ramarna för nationalstater – av en tilltagande närhet mellan statliga och ideella organisationer. Exempelvis blir det svårt att diskutera en förändring av relationerna mellan statliga organisationer och rörelseorganisationer, annat än i patologiserande termer, som statens invasion av det civila samhället etc. För en kritik av begreppet som argumenterar för att det inte längre är relevant, se Hardt (1995). För en översikt av begreppsbildningen, se Lidskog (1995).

[13] Se t ex debattartikel författad av representanter för PEMSA i Svenska Dagbladet 28/1-94.

[14] Så var t ex Afrikagrupperna medlem i ISAK Sydafrikakommitén (nu upplöst), samt FN-förbundet, där också en rad andra av PEMSA:s organisationer är med, t ex TCO. LO är med i både Olof Palmes internationella Centrum och FN-förbundet. I det kristna nätverket är exempelvis Missionsförbundet med i Diakonia etc. Global Fredstjänst, som var idémässigt drivande i projektet, startade som en arbetsgrupp inom ramarna för Svenska Ekumeniska Nämnden. Fem av de 17 organisationerna är medlemsorganisationer: Afrikagrupperna, KFUM-KFUK, Kristna Freds, Missionsförbundet och TCO.

[15] Av de rekryterade var emellertid endast c:a hälften av fredsövervakarna aktiva i någon organisation som inkluderades i PEMSA:s egen definition på folkrörelse. C:a 85% hade emellertid anknytning i form av medlemskap (c:a 1/3 av fredsövervakarna uppgav i sin ansökan anknytning till någon fackförening under rubriken "Participation in popular movements, Non- Governmental Organizations or parishes/congregations").

[16] Han avgick samtidigt ur PEMSA:s ledningsgrupp och deltog inte i SIDA:s diskussioner och beslut om att stödja PEMSA.

[17] För en diskussion av samspelet mellan statliga strukturer och lokala och internationella NGO:s, samt vilka intressen de konstituerar, se Hanlon (1991).

[18] Formellt utsågs en av organisationerna – Caritas – som förhandlingspart gentemot SIDA. De övriga organisationerna skrev sedan på ett samarbetsavtal med Caritas, som i sin tur tecknade ett avtal med SIDA sedan ansökan om bistånd godkänts.

[19] Nätverkssamarbetet möjliggjordes till stor del genom de resurser som de ingående medlemsorganisationerna erhöll. De tillhandahöll såväl materiell utrustning (telefoner, telefax och datorer – tidvis stod några organisationers kontor till PEMSA:s förfogande) och tillät i några fall anställda att avsätta stora delar av sin arbetstid åt projektet.

LITTERATUR

Ansökan till SIDA (1993) *PEMSA-dokument*, Stockholm: Svenska FN-förbundet.

Bhabha, H. (1994) *The Location of Culture*, London/New York: Routledge.

Blomdahl, U. (1990) *Folkrörelserna och folket*, Stockholm.

Boutros-Ghali, B. (1992) *An Agenda for Peace*, New York.

Brand, K. W. (1985) *Neue Soziale Bewegungen in Westeuropa und USA*, Frankfurt/ New York.

Brante, T. (1989) "Professioners identitet och samhälleliga villkor, i Selander, S. (red) (1989) *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund*, Lund: Studentlitteratur.

Carle, J., Hermansson, H-E. (red) (1991) *Ungdom i rörelse*, Göteborg: Daidalos förlag.

Carlsson, J. (1995) *Omvärldskonflikter i journalistik och forskning*, Göteborg: Padrigu Papers.

Cohen, J. L (1985) "Strategy or Identity", i *Social Research*, vol 52, nr 54.

Cohen, J. L. / Arato, A. (1992) *Civil Society and Political Theory*, London/Cambridge: The MIT Press.

Engberg, J. (1986) *Folkrörelserna i välfärdssamhället*, Umeå: Statsvetenskapliga institutionen.

Ewald, J. / Thörn, H. (1994) *Fredsövervakning i Sydafrika*, Stockholm: Svenska FN-förbundet.

Eyerman, R. / Jamison, A. (1991) *Social Movements. A Cognitive Approach*, Cambridge University Press.

Featherstone, M. (ed) (1990) *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity.* London: Sage Publications.

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity*, Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*, Cambridge University Press.

Gitlin, T. (1980) *The Whole World is Watching*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Habermas J. (1989) "New Social Movements", *Telos*, nr. 49/89, St. Louis.

Hanlon, J. (1991) *Mocambique: Who Calls the Shots?*, London: Bloomington.

Hardt, M. (1995) "Det civila samhällets bortvittrande", i *Socialistisk Debatt*, nr 2 , Göteborg.

Hettne, B. (1995) *Development Theory and the Three Worlds*, London: Zed Books.

Jenkins, J. C. (1983) "Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements", *Annual Review of Sociology*, nr. 9, Palo Alto, Calif.

Johansson, H. (1980) *Folkrörelserna i Sverige*, Stockholm: Sober.

Laclau, E. / Mouffe, C. (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*, London/New York: Verso.

Laclau, E. (ed) (1994), *The Making of Political Identities.* London/New York: Verso.

Lash, S. / Urry, J. (1994) *Economies of Signs and Spaces*, London: Sage.

Lidskog, R. (1995) Sociologins objekt eller politikens begrepp? Reflektioner kring begreppet "civilt samhälle", *Sociologisk Forskning*, 1/1995.

Lundkvist, S. (1977) *Folkrörelserna i det svenska samhället* 1850-1920, Stockhom: Almqvist & Wiksell.

Marx, K. / Engels F. (1982/1848) "Det kommunistiska partiets manifest", *Programfrågor*, Göteborg: Proletärkultur.

Melucci, A. (1989/1991) *Nomader i nuet*, Göteborg: Daidalos förlag.

Odén, B. (m fl) (1994) *The South African Tripod*, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.

PEMSA-dokument (1994) Stockholm: Svenska FN-förbundet.

Peterson, A. / Thörn, H. (1991), "Introduktion", i Melucci, A. (1989/1991) *Nomader i nuet*, Göteborg: Daidalos förlag.

Peterson, A. Thörn, H. (1994) "Social Movements as Communicative Praxis. A Case Study of the Plowshares Movement", *YOUNG*, Vol 2, nr 2, Stockholm.

Petterson, O. / Westholm, A. / Blomberg, G. (1989) *Medborgarnas makt*, Stockholm: Carlssons.

Roberts, A. / Kingsbury, B. (ed) (1993) *United Nations, divided World*, Oxford: Clarendon Press.

Robertson, R. (1992) *Globalization. Social Theory and Global Culture*, London: Sage.

Selander, S. (red) (1989) *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund*, Lund: Studentlitteratur.

SOU 1993:100. *Free and Fair Elections – an beyond. Final Report. The International Electoral Institute Commission.*

The Report of Commission for Global Governance (1995) *Our Global Neihgbourhood*, Oxford: Oxford University Press.

Therborn, G. (1995) *European Modernity and Beyond*, London: Sage Publications.

Thörn, H. (1991) "Rörelser i det senmoderna", i Carle, J., Hermansson, H-E. (red) (1991) *Ungdom i rörelse*, Göteborg: Daidalos förlag.

Thörn, H. (1992) "Vad är 'det moderna'?", i *Häften för kritiska studier*, vol 25, nr 4, Stockholm.

Tilly, C. (1988) "Social Movements, Old and New", *Research in Social Movements*, Vol 10, Greenwich, Conn.

Touraine, A. (1971) *Post-Industrial Society*, New York.

Touraine, A. (1978) *The Voice and the Eye*, Cambridge: Cambridge University Press.

Wallensteen, P. / Axell, K. (1994) "Conflict Resolution and the End of the Cold War 1989-93", *Journal of Peace Research*, nr. 3, vol. 31, Oslo.

Weber, M. (1918/1984) "Der Sozialismus", *Gesamtausgabe*, Band 15, Tübingen: Mohr.

Worden, N. (1994) *The Making of Modern South Africa*, Oxford: Blackwell Publishers.

ABSTRACT

Håkan Thörn

Globalisation and Social Movements: Swedish Popular Movements in South Africa

This article takes its departure from the so called "new social movement approach", a research perspective that was developed during the 1980:s and was related not only to social movements but to issues of "postindustrialism" or "postmodernism". It is argued that this approach, in its search for the "new", one-sidedly focused on "new" movements, i. e student, green, feminist, peace etc. Changes in the praxis of "old" movements, such as the labor movement, are equally important for understanding post-war social change. It is also argued that after the fall of the Berlin wall in 1989 questions in regards to new aspects of social movements, as well as of social structures, have gained new importance, but must be reformulated, and I argue that the concept of globalisation (implying, amongst other things, an increasing social complexity) is perhaps the most relevant conceptual form for discussing them. In the article, post-war – and post-1989 – social changes are discussed in relation to a study of a cooperation project – PEMSA, *Peace Monitoring in South Africa* – between 17 Swedish movement organisations (old as well as new) and three South African organisations, which provides an unique possibility to compare the present praxis of new and old movements, and to investigate the meaning of globalisation and social complexity in relation to social movement praxis.